

13 år med vandrammedirektivet

– har det givet os bedre vandløb?

En passioneret vandløbsmand kigger her på erfaringerne med EU's vandrammedirektiv. Han ser mange faglige svagheder og efterlyser et bedre redskab til forvaltning af vore vandløb. Og nu er nye vandplaner i høring.

Bent Lauge Madsen, arkitekten bag den "nye" 1982 vandløbslov, er mag. scient i ferskvandsbiologi, pensioneret fra Miljøministeriet VRD+1. bent@laugemadsen.dk

Foto: K. Rasmussen

I 2012 kunne EU's Vandrammedirektiv (VRD) fejre sin 12 års fødselsdag i Danmark ved, at de afledte vandplaner blev erklæret ugyldige på grund af en for kort høringsfrist. Skal man dømme vandplanerne på, om de vil gavne vandløbene, vil der nok være mere at komme efter end blot juridiske formalia om høringsfrister. Det er nemlig svært at genfinde de visionære tanker og helhedssynet i det oprindelige VRD i vandplanerne.

I det hele taget har VRD-processen i Danmark været lukket. Der har ikke været diskussion af det faglige grundlag. Kommunerne, der er vandløbsansvarlige, har ikke haft del i vandplanerne. Forskerverdenen har taget imod de opgaver, der bød sig, og ellers været tavse. En undtagelse er DMU-forskere, som (bl.a. i *Aktuel Naturvidenskab* nr. 1/2005) meldte ud, at det vil kræve en indsats langt ud over den planlagte at nå målene i VRD.

Fagfolk i andre EU-lande, fx den britiske botanikprofessor og søbiolog Brian Moss, har gentagne gange kritiseret, at nutidig økologisk videnskab ikke er synlig i den politiske og administrative proces, der skal føre fra VRD til handling.

Den oprindelige vision med VRD var, at de ødelagte naturforhold skal genskabes, og at der ikke må ske yderligere forringelser. Der skal gribes ind ved ondets rod: Hele vandets kredsløb, fra grundvand og kilde og til og med udløb i havet skal inddrages. Begrebet Økologi som »et udtryk for kvaliteten af struktur og funktion« skal inddrages ifølge artikel 2 i VRD.

Tidsplanen er, at der inden 2015 skal være *god økologisk kvalitet*, der kun må afvige *lidt* fra de oprindelige, naturlige forhold. Dette *lidt* er imidlertid blevet til *ikke så lidt* i Danmark.

Fravalg af de små vandløb

Under EU-topmødet i København i 2002 blev det holistiske vandløbssyn i VRD amputeret. Der er "alt for mange" små vandløb, så derfor kan de enkelte stater undlade at overvåge dem og gøre en indsats her. Man lod sig ikke distrahere af, at disse vandløb har oplandets største snitflade med landjorden, hvorfra problemerne kommer. Hvad der sker heroppe, sendes nedad, både vand, sand og næringsstoffer. Ved at sætte ind her, går man til ondets rod. Fravælges de, behandler vi symptomer langt fra kilden. VRD siger dog (stadigvæk), at opstrøms vandløb ikke må forringe nedstrøms vandløb, men om det bliver respekteret, har vi til gode at se. Stærke danske kræfter prøver at holde de små vandløb helt ude.

Et uforståeligt indeks

Økologien blev det næste offer i amputeringen af VRD. Naturens rigt varierede og komplekse sammenhænge blev erstattet med abstrakte bogholderfortegnelser med artslistes over smådyr, planter, fisk og bundlevende, mikroskopiske alger. Ud fra dem sættes tal, indeks, på kvaliteten. Den slags, siger Brian Moss og andre med ham, hviler på forældet, deterministisk, tankegang fra starten af forrige århundrede. Dengang satte man med held tal på vandløbenes forurening efter hvilke smådyr, der var til stede, og hvilke der manglede. I sådanne ekstreme miljøer nærmer vi os deterministisk sammenhæng mellem påvirkning og effekt (her iltvind). Så forudsigeligt reagerer et biologisk multi-samfund ikke på flerstrengede påvirkninger. Udfaldet er stokastisk. Tilstanden i en å er ikke en funktion af artslistes, men af fysiske og biologiske processer, af indbyrdes forbindelser på langs og på tværs af åen.

At vandløb er andet og mere end summen af plante- og dyrearterne var ikke fremmed for ophavsmændene til VRD, og de søgte derfor at inddrage bl.a.

vandløbets fysiske struktur og funktion. Men de nationale eksperter havde ikke andet med hjemmefra end artsliste-bogholderiet. For Danmarks vedkommende blev det genbrug af Dansk VandløbsFauna-Indeks (DVFI), et indeks baseret på tilstedeværelsen af smådyr i vandløbet. Dette indeks er barberet i forhold til VRD-kravene, idet det kun tæller antallet af arter – ikke om der er mange eller få individer.

Et abstrakt indeks strider imod *artikel 9* i VRD: »Medlemslandene skal opmuntre til, at alle interesserede parter inddrages aktivt i VRD processen.« Man skal formidle processen godt, men indekset giver ikke mening for hverken folkevalgte politikere eller for lægfolk, der skal betale gildet. I Danmark har vi i 25 år i fordragelighed kunne forbedre vandløbene og beskrive det i genkendelige billeder: »Nu er der igen ørreder i åen.« En vild ørred for hver syvende meter i de små bække til Ribe å fortæller selvfølgelig ikke alt, men det er et nyttigt mål, som kan forstås af andre end fagfolk!

God økonomisk kvalitet

Opdaterede data er nødvendige for at vide, hvor vi skal gøre en indsats og for at se, om den virker. Fra 1970'erne havde amterne skabt et overvågningsnet for at styre indsatsen med at forbedre vandløbene. De målte forureningens afvikling ved at se på smådyrene (DVFI), og de fulgte vandløbsrestaureringens virkning ved at måle ørredbestandens udvikling. Danmarks første VRD-handling i 2003 var at flytte resurser fra at overvåge til at planlægge i vandløbene, og da amterne blev nedlagt i 2007 blev vi endnu fattigere på data.

Ikke kun valgte Danmark smådyrene som forsimplet målestok, mens ørrederne blev ignoreret. Med DVFI blev det defineret, hvordan *lidt* afvigelse fra høj kvalitet skal forstås. Hvor vi før stræbte efter, og nåede, DVFI 6 og 7, kunne vi nu nøjes med DVFI 5. Det er i dagligspråk ofte "småsnuskede" vandløb.

Men definitionen var gennemtænkt: Fx ville 80 % af vandløbene omkring Vejle slippe over den lave DVFI- 5-overligger. Målt med ørreder slap kun 44 % over. Det ville blive alt for dyrt at tage ørrederne med. Danmark havde med andre ord vendt VRD's økologiske visioner til økonomiske. Det kan vi læse i Finansministeriets (!) rapport: *Fagligt udredningsarbejde om virkemidler i forhold til implementeringen af VRD, 2007*.

Fra en vandløbsfaglig vinkel er rapporten besynderlig læsning. Som virkemiddel for at opfylde målet om DVFI på 5 foreslås »ophør af grødeskæring« (senere forvandlet til »ændret grødeskæring«). Det virkemiddel havde jo, anvendt sammen med andre, i egnede vandløb med godt fald, bragt ørrederne tilbage. Man glemte, at virkemidlet alene ikke nødvendigvis gav bedre DVFI. Snarere tværtimod, hvis van-

DVFI

7 Meget godt

6 Ret godt

5 Godt nok for DK

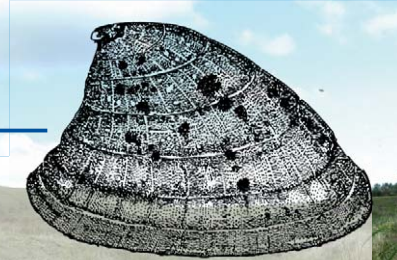
4 Moderat

3 Ringe

2 Dårlig

1 Meget dårlig

Dansk Vandløbs Fauna Indeks (DVFI, 1 - 7) er oprindeligt udviklet til at beskrive vandets renhed, først og fremmest iltindholdet. Det bygger på hvilke arter af smådyr (her huesneglen *Ancylus*) der kan trives. Betegnelserne ved DVFI-værdierne er VRD kvalitetsklasserne, modereret af forfatteren.

Naturligt vandløb

Dette vandløb følger sine egne naturlove. Det slynger sig, mæandrerer, i sin åseng, som den selv har skabt og selv vedligeholder. Mæandrerer er en universel form, der kan genfindes i Golfstrømmen og i Leonardo da Vincis modellens krøllede hår.

Formen afspejler en verden, der forandrer sig med de mindst mulige ændringer fra punkt til punkt (sammenlign åsens form med det stressede savblad i forfatterportrættet). Den vandløbsform giver en maksimal variation i levesteder, den giver en kontrolleret erosion og en afdæmpet afstrømning af store høje vandføringer.

Det mæandreende vandløb er aldrig i ro: Mæandre vandrer på tværs og på langs ad ådalen. De afsnøres til hestekosøer, nye mæandre dannes. Skel, og dermed ejendomsret flyttes. Det fortæller Shakespeare (Henrik IV, 3. akt), og det er juridisk gyldigt 1 dag.

Fotos: Bent Lauge Madsen

Yderligere læsning

Redegørelse om Vandrammedirektivet. Miljøstyrelsen 2001.

Demars B m. fl. 2012: River Microphyte Indices: Not the holy grail! Freshwater Biology 57: 1745-1759.

Moss, B. 2007: Shallow lakes, the water framework directive and life. What should it all be about? Hydrobiologia 584: 381-394.

Wiberg-Larsen P m. fl. 2012: Er miljøkvaliteten i vore vandløb forbedret? Vand & Jord 19: 62-65.

Redegørelse for konsekvenser af implementeringen af yderligere kvalitetselementer for målopfyldelsen i vandløb, årsager til manglende opfyldelse og forslag til hvilke virkemidler der kan forbedre tilstanden. Notat fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi, 2013. Se også Folketingets Miljøudvalg (MIU bilag 346).

Virkemidler til realisering af målene i EUs Vandrammedirektiv. Faglig rapport fra DMU nr. 625, 2007.

God miljøkvalitet i søer og vandløb: AN 1-2005

Styr oversvømmelserne med langsomme vandløb: AN 5-2011

Når marken bliver våd: AN 1-2008.

det kom til at løbe langsommere. Den manglende faglighed fremgår også af en senere analyse af mange års DVFI-data af Wiberg-Larsen m.fl. fra 2012, som skriver, at: »*Dokumentationen for betydningen af den ændrede vedligeholdelsespraksis for den økologiske kvalitet, bedømt ud fra smådyrene, er yderst sparsom*«.

Det interessante er, hvordan DVFI og grødeskæring fik den centrale placering i Finansministeriets rapport. Virkemidlet er hentet i en faglig rapport fra DMU fra 2007, hvori ophør af grødeskæring foreslås som virkemiddel til at fjerne nitrat, hvilket er ganske fornuftigt. Men i Finansministeriets udlægning sker der et økologisk og evolutionært mirakel: Nitrat, der normalt forvandles til luft (N_2) i den våde jord, bliver nu forvandlet til slørvinger og andre DVFI-insekter, som skal få det bedre med ophørt grødeskæring.

Heldigvis er dette faglige vildskud ikke sat i gang endnu. Det bliver kun sat i gang, hvis kommunerne fagligt vurderer, om det giver mening. Miljøminister Ida Auken sagde den 18. marts 2013: »*Kommunerne skal tage gummistøvlerne på, når de konkret skal udmønte vandplanerne*.« Nu blev kommunerne endelig, som vandløbsansvarlige, aktive medspillere.

En fremtid for vandløbene

I *Vandplan 2 (2016-21)* skal alle 4 VRD-målestokke (smådyr, fisk, planter og bundlevende, mikroskopiske alger) i spil i Danmark, uanset den faglige kritik. Fx har engelske og franske fagfolk (Demars et al.) undersøgt 9 forskellige planteindeks og konkluderet, at de ikke giver økologisk mening og kun i ringe grad kan identificere menneskeskabte påvirkninger.

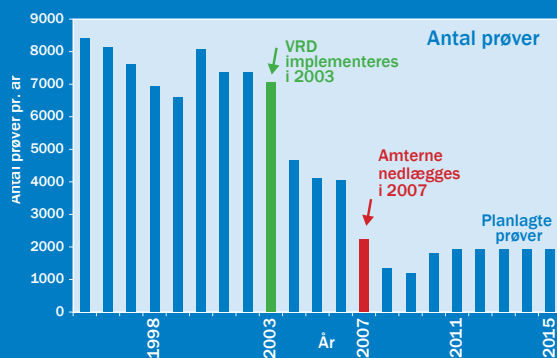
En analyse fra 2013 af 155 vandløbsstationer, som Nationalt Center for Miljø og Energi (DCE) har lavet til Folketinget, viser, at målet om DVFI på mindst 5 er nået ved 60 % af stationerne. Jo flere indeks, der måles på, des færre stationer når målet. Ikke mange vandløb vil opfylde EU-kravene, målt med VRD-indeksene. Så skal VRD-indsatsen vel øges? Næppe! Hvis det dystre resultat holder, kan Danmark udnytte den elastik, der undtager endnu flere vandløb fra VRD-indsats.

Men det betyder ikke, at vi behøver at afstå fra fortsat at forbedre vandløbene. For det første har vi frihed til at forbedre andre vandløb end dem, der er udpeget til VRD-indsats. I *Vandplan 1* drejer dette sig om ca. 5.000 km ud af vore ca. 70.000 km. For det andet kan indsatsen blive mere realistisk. Et nyt lovforslag er på trapperne, som giver kommunerne frihed til at vælge egnede virkemidler i samarbejde med lokale *brugervandråd*.

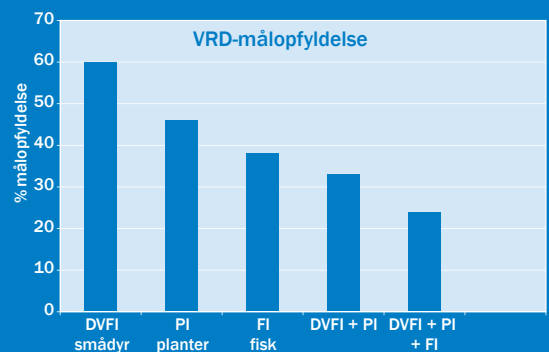
Om de nye vandplaner kan give positive udslag på VRD-indeks er usikkert. Det ubesvarede spørgsmål er stadig, om indeks har økologisk mening. Men vi har viden og erfaring til fortsat at bruge virkemidler, der fremmer den gode vandløbskvalitet. Vi skal arbejde på, at de fluviale kræfter (*fluvius*: latin for flod) får lov til at udfolde sig efter deres egne naturlove. Vandløbene skal igen have lov til at oversvømme deres nærmeste omgivelser. Den naturlige erosions forstyrrelser skal genskabe og vedligeholde vandløbets mosaik af levesteder. Så sent som i november sidste år kritiserede EU Danmark for ikke at have inddraget det i vandplanerne.

Den gode vandløbskvalitet kan kun nås, hvor intensivt landbrug holder afstand til vandløbet. At ekstensivt landbruget i ådalene er ikke en ny tanke. Det var det store emne i firsernes marginaljordsarbejde. Det blev i DMU-forarbejderne til VRD udnævnt som det sikreste og det mest økonomiske virkemiddel, der rækker langt videre end til vandløbet.

Vi mangler ikke viden for at komme videre. Udfordringen er at få lov. Der er andre interesser end økologiske i vandløb, på ulyksalig vis, men i skøn samdrægtighed, formuleret i *Wilhelmrapporten 2001* s.51: »*Vi skal fremme fri (vandløbs-)slyngning... under forudsætning af, at det ikke skader landbrugets afvanding*.« Natur- og landbrugskommissionen noterede 2013, at »*den dårlige udvikling i vandløbene er vendt, og den udvikling skal fortsættes*.« Vi har forbedret rigtig mange vandløb, også helt små, uden hjælp fra VRD. Vi har til gode at se, om den danske udgave af VRD hjælper vandløbene videre ad den vej. Og ikke kun til *god økologisk kvalitet*, men til gode vandløb. ■

VRD-ærens afvikling af vandløbenes overvågning vha. smådyrene (DVFI) 1995 til 2015. Fra 2007 udfører Naturstyrelsen en reduceret overvågning, mest af større vandløb. Kilde: Winbio

Analyse af VRD-målopfyldelse ved 3 forskellige VRD-indeks hver for sig og kombineret. På hver station skal alle indeks opfylde VRD-kravene. Kilde: DCE 2013